

MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARIDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Ahmadova Mashhura Ajiniyoz

*nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Logopediya yo'nalishi 2-kurs talabasi
mashhuraaxmedova47@gmail.com*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha talim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirishning ahamiyati, asosiy yonalishlari, metod va vositalari, shuningdek tarbiyachilar va ota-onalarning roli yoritilgan. Nutq rivojlanishining psixologik-pedagogik jihatlari hamda samarali usullari tahlil qilingan. Ushbu maqolada bolalarning nutq konikmalarini rivojlantirish jarayoni haqida malumot berilgan. Bu jarayon bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirish, ularning nutqini yaxshilash va soz boyligini kengaytirish omilidir. Bolalarning manaviy va estetik tarbiyasining barcha jabhalarida til va nutq konikmalarining ahamiyati korsatilgan.

KALIT SO'ZLAR: *nutq, nutq o'stirish, metod va usullar, so'z boyligini oshirish.*

KIRISH

Maktabgacha talim muassasasi bolaning har tomonlama rivojlanishida muhim orin tutadi. Maktabgacha talim muassasalari uzluksiz talim tizimining boshlangich bogini hisoblanib, unda bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Ayniqsa, nutq rivojlanishi ushbu davrda eng faol bosqichga kiradi. Chunki bola aynan shu yoshda atrof-muhit bilan faol muloqotga kirishadi, yangi sozlarni ozlashtiradi va oz fikrini ifodalashni organadi.

Nutq — bu insonning fikrlash faoliyati bilan uzviy bogliq bolgan murakkab psixologik jarayondir. U nafaqat aloqa vositasi, balki bilish, tafakkur qilish, xotira va tasavvurni rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb muammolardan biri sifatida qaraladi. Bugungi kunda jamiyatda kommunikativ kompetensiyaga ega, mustaqil fikrlay oladigan, oz fikrini ravon va aniq ifoda etadigan shaxslarni tarbiyalashga katta etibor qaratilmoqda. Bu esa nutq rivojlanishini erta bosqichdan boshlashni talab etadi. Maktabgacha talim muassasalarida tashkil etiladigan talim-tarbiya jarayoni bolalarning nutqiy rivojlanishiga bevosita tasir korsatadi.

Bolalar nutqini rivojlantirishning nazariy asoslari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi murakkab psixologik va pedagogik jarayon bolib, u biologik va ijtimoiy omillar tasirida shakllanadi. Bola nutqi tugilgan kundan boshlab rivojlanishni boshlaydi va bosqichma-bosqich takomillashib boradi. Nutq rivojlanishida markaziy asab tizimi, eshitish qobiliyati, artikulyatsion apparat va atrof-muhit

muhim rol oynaydi. Bola nutqi avval passiv (eshitish va tushunish), keyinchalik esa aktiv (gapirish) shaklda rivojlanadi.

Maktabgacha yoshda nutq quyidagi jihatlarda rivojlanadi:

fonetik (tovush talaffuzi)

leksik (soz boyligi)

grammatik (gap tuzish)

boglangan nutq (fikrni izchil bayon qilish)

Maktabgacha talim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish quyidagi asosiy yonalishlarda olib boriladi:

Lugat boyligini oshirish

Bolalarning soz boyligini kengaytirish nutq rivojining asosiy omillaridan biridir. Tarbiyachilar bolalarga yangi sozlarni orgatishda predmetlarni korsatish,rasm asosida suhbat o'tkazish,hikoya tuzdirish usullaridan foydalanadilar.

Tovush madaniyatini shakllantirish

Bolalarni tovushlarni togri talaffuz qilishga orgatish muhimdir. Buning uchun artikulyatsion mashqlar,tovushlarni takrorlash,talaaffuzni to'g'irlash mashqlari qo'llaniladi.

Grammatik nutqni rivojlantirish

Bolalarni gaplarni togri tuzishga orgatish orqali ularning nutqi grammatik jihatdan rivojlanadi. Bu jarayonda sozlarni togri boglash gap tuzish savollarga toliq javob berish konikmalari shakllantiriladi.

Boglangan nutqni rivojlantirish

Boglangan nutq — bu bolaning fikrini izchil va mantiqiy ifodalash qobiliyatidir. Bu quyidagilar orqali rivojlantiriladi:

hikoya tuzish

ertak aytib berish

rasm asosida gapirish

Nutqni rivojlantirish metod va usullari

Maktabgacha talim muassasalarida turli metodlardan foydalaniladi:

Suhbat metodi

Bolalar bilan savol-javob asosida olib boriladigan suhbatlar nutqni rivojlantiradi, fikrl ashni faollashtiradi.

Korgazmali metod

Rasm, oyinchoq va turli predmetlardan foydalanish bolalarning nutqini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Amaliy metod

Bolalar faoliyat jarayonida (oyin, mehnat, mashgulot) nutqni rivojlantiradilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish masalasi ko'plab olimlar tomonidan chuqur organilgan. Ularning ilmiy izlanishlari nutqning shakllanishi, rivojlanish qonuniyatlari va samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.Bu borada L.S.Vygotskiy tadqiqotlarini ko'rib chiqamiz.Lev Vygotskiy nutq va tafakkur

ortasidagi uzviy bogliqlikni asoslab bergan. Uning fikricha, bola nutqi ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi va rivojlanadi tadqiqotining natijasi nutq tafakkurning asosiy vositasi hisoblanadi, kattalar bilan muloqot nutq rivojida hal qiluvchi rol o'ynaydi, Yaqin rivojlanish zonasi orqali bola nutqi tez rivojlanadi

A.R. Luriya tadqiqotlari

Alexander Luria nutqning miya faoliyati bilan bogliqligini organgan. Nutq markaziy asab tizimi faoliyatiga bogliq, nutq buzilishlari nevrologik omillar bilan izohlanadi, nutqni rivojlantirishda kompleks yondashuv zarur deb hisoblagan.

D.B. Elkonin tadqiqotlari

Daniil Elkonin o'yin faoliyatining nutq rivojidagi rolini organgan. Tadqiqot natijasi esa quyidagicha: O'yin bolalar nutqini rivojlantirishning asosiy vositasi, rolli o'yinlar nutqni faollashtiradi, muloqot jarayonida nutq tez rivojlanadi. Shuningdek, barcha tadqiqotlar bir fikrni tasdiqlaydi: maktabgacha yosh — nutq rivoji uchun eng muhim davr hisoblanadi.

XULOSA

Maktabgacha talim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb hisoblanadi. Tadqiqot va olimlarning ishlari shuni korsatadiki, nutq rivoji bolalarning tafakkuri, ijtimoiy faoliyati va kelajakdagi ta'limdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir korsatadi. Nutqni rivojlantirish jarayoni bir nechta omillarga bogliq: biologik (nevrologik holat, eshitish qobiliyati), ijtimoiy (oilaviy muhit, tengdoshlar bilan muloqot) va pedagogik (tarbiyachining metodik yondashuvi, o'yin va mashg'ulotlar) omillar. Shu bois, nutqni shakllantirishda tizimli yondashuv, individual metodlar va tarbiyachi-ota-ona hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni korsatdiki, nutqni rivojlantirishning eng samarali yollari quyidagilar:

O'yin asosidagi mashg'ulotlar va rolli o'yinlar

Ertak va hikoya orqali nutqni rivojlantirish

Artikulyatsion va tovush mashqlari

Individual yondashuv va muntazam mashg'ulotlar

Olimlar tadqiqotlari, jumladan Lev Vygotsky, Jean Piaget va Alexander Luria ishlarida tasdiqlanishicha, bolalar nutqi ijtimoiy muhit va faol muloqot orqali samarali rivojlanadi. Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish tizimli, doimiy va interaktiv usullar orqali amalga oshirilsa, ularning kelajakdagi ta'limi va ijtimoiy moslashuvi uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Nutq rivoji bolaning shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyotida hal qiluvchi rol o'ynaydi, shuning uchun pedagogik va oilaviy qo'llab-quvvatlash dolzarbdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L.S. Nutq va tafakkur rivoji. — Moskva: Pedagogika, 1978.
2. Piaget J. Bolalar tafakkuri va nutqi. — Moskva: Universitet, 1972.
3. Luriya A.R. Markaziy asab tizimi va nutq buzilishlari. — Moskva: Meditsina, 1980.

4. Ushinskiy K.D. Ona tili va maktabgacha tarbiya. — Moskva: Prosveshcheniye, 1965.
5. Elkonin D.B. Oyin va nutq rivoji. — Moskva: Pedagogika, 1975.
6. Абдуллаев Н. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: Sharq, 2010.
7. Назаров А. Bolalar psixologiyasi va nutq rivoji. — Toshkent: Fan, 2015.
8. Шарипова М. Nutq nuqsonlarini oldini olish va bartaraf etish. — Toshkent: Pedagogika, 2018.